

NOIA RUSSA AL MONTSENY

JAUME ENRIC ZAMORA

Moltes vegades, quan llegim poesia i ens disposem a interpretar-la ens movem, d'una forma general, entre dos pols. D'una banda, ens trobem amb una poesia que té un objecte molt definit o personalitzat *a priori*, però en altres ocasions l'objecte d'un poema és força abstracte. Tant en un cas com en l'altre, el gènere literari de la poesia té el do de fer-nos volar la imaginació, suggerir-nos imatges i provocar-nos emocions. En aquest sentit, podem afirmar que no sempre és veritat aquella frase que diu que "una imatge val més que mil paraules". No descobriré pas aquí que la simple lletra impresa d'un poema breu i senzill ens pot evocar i commoure tant o més que una imatge en viu o una mera fotografia.

Quan llegim un poema que està dedicat a una persona real, o bé és inspirat per una altra persona real però tanmateix no coneixem res d'ella, almenys en el meu cas tinc una doble reacció. La primera reacció consisteix en una construcció mental fruit de la força, l'impacte o la capacitat creativa que pugui tenir el poema en la meua imaginació; i la segona reacció, en cadena, m'interroga la curiositat sobre qui és i com és la persona objecte del poema. Amb tot, també és veritat que la poesia també es defineix a si mateixa per mantenir l'anonimat i deixar l'objecte del poema en un nivell d'indefinició o abstracció volgudes.

En aquest article hem volgut descobrir el context i els fets reals de dos poemes que van inspirar Marià Manent i Cisa (1898-1988): "Noia russa al Montseny" i "Diàleg".

L'estiu de 1925, Marià Manent i Cisa tenia 26 anys i ja en feia uns quants que feia estades a Ca l'Herbolari (Viladrau), la casa del seu gran amic Jaume Bofill i Ferro, que tenia aleshores 34 anys i que havia conegut l'any 1919. Durant aquell estiu en Marià i en Jaume van conèixer unes adolescents. Però anem a pams i coneguem el context i les condicions que van propiciar aquell encontre.

EL TERRENY SANITÓS DE VILADRAU

El Viladrau dels anys 1920, amb una població a l'entorn dels 1.000 habitants, no devia diferir gaire del descrit pel doctor Antoni Ariet Barberis en la seva *Topografia mèdica de Viladrau*, publicada l'any 1915. En relació als atributs

saludables de Viladrau associats a la colònia d'estiuejants, l'obra d'Ariet recull unes interessants descripcions que creiem que val la pena reproduir.

Segons Ariet, en les millores de Viladrau cal esmentar "els auxilis prestats pels aimants i entusiastes estiuejadors de la colònia, a l'enfront de la qual, com a capdavanter, figura l'il·lustre doctor Carulla, catedràtic de la Facultat de Medicina de Barcelona, qui per son amor vers el poble –ont aplegà salut en la seva juvenesa– ve des de molts anys dedicant les seves energies amb voluntat d'apòstol per a protegir-lo i fer-lo gran. La colònia estiuejanta, que troba en el clima d'altura, en l'atmosfera pura de nostra muntanya, una font de salut, constitueix una de les principals dèus de riquesa que alimenten al poble; és la que ajuda a viure als veïns i és la que s'ha de conservar i estimar com a tresor incomparable, com a doll abundant de gran valia".¹

En relació a la climatologia, "el clima de Viladrau és temperat i variable en les estacions de primavera i tardor, però constant i estable en les estacions d'hivern i d'estiu. És conegut com a clima sanitos, d'efectes tònic-excitants, molt a propòsit i convenient per aquells organismes depauperats que necessiten fort estímul per a reviscolar-se. Es també un clima de complacència, molt indicat per a passar-hi regaladament la temporada d'estiu".²

I per últim, "el terreny del terme, de naturalesa granítica, amb condicions de permeabilitat, que impedeixen la comunicació de l'humitat i retenció de l'aigua, i que s'escalfa i refreda ràpidament, produint-se variabilitat en la temperatura, que impedeix la vitalitat dels gèrmens infecciosos; la configuració orogràfica, de caràcter muntanyós enlairat, que dona escorredor a les corrents d'aigua; la situació i exposició de l'urbs; la gran vegetació existent; el conreu continuat que dona lloc al regirament de les terres; la profunditat de més de cinquanta centímetres de la capa d'aigua dita subterrània; l'ausència d'enxarcaments d'aigua; l'assoleïament i la ventilació, són circumstàncies que allunyen les causes directament pertorbadores de la salut i productores de mortalitat, de tal manera que, per aquesta ausència de causes locals d'enfermetats, mereix el calificatiu de terreny sanitos".³

LA SALUT DE MARIÀ MANENT I LES ESTADES A VILADRAU

La salut de Marià Manent i la passió pel Montseny que li havia encomanat en Jaume Bofill van ser dues raons que el motivaren a combinar les estades fora de Barcelona entre Viladrau i Premià de Dalt, poble aquest darrer on havien nascut els seus pares. Recordem que "el país del Montseny" ja havia estat uns dels mons d'evasió de Jaume Bofill i Mates.

En relació a la salut de Manent, en paraules del seu fill Albert, "va ésser sempre una persona aprensiva, molt emotiva i un 'neuro-vegetatiu tremend(o)',

*Marià Manent i Marta Teschendorff –a l'esquerra–
enmig d'un grup a Viladrau (1925)*

com l'anomenava el Dr. Jacint Vilardell.⁴ Tenia tendència a escoltar-se i a alar-mar-se. De jove ja va patir insomni i la seva sensibilitat artística repercutia en el sistema nerviós. Per això al llarg del dietari hem trobat trontolls de salut, sobretot grips".⁵

El 24 d'agost de 1923, Manent escriu a Bofill, des de Premià:

Segueixo enyorant vivament els dies delitosos passats amb vosal-tres. Aviat, quan a Sant Mateu comenci a lliscar la boira, el record d'aquelles hores inoblidables, intensificarà considerablement la meva melangia. Se m'acut la melodia trista d'aquell flabiol del Martí –que vós subvencionàveu– us asseguro que ja em poden enterrar, amb uns mots que diguin:

Morí de massa dolçor
de les herbes remeieres.

Penso, doncs, que tot seguit m'escriureu, per contar-me els fets més assenyalats de la vida de Ca l'Herbolari, d'ençà que en sóc fora. (M'hi sento ja tan definitivament incorporat!). I, sobretot, per dir-me quin dia arribeu a Premià.⁶

El 5 de juny de 1924, Manent escrivia al seu dietari: "Em fatiga roman-dre tants dies a Barcelona on el calor em produeix una pèrdua d'energies nervioses evident. Jo voldria ser a Viladrau davant Coll Pregon i el Matagalls

dins aquella fresca tònica". El seu fill Albert afirma: "Els petits paradisos on Marià s'isolava, es refeia i treballava literàriament eren Premià i Viladrau".⁷

Les visions montsenyenques esmalten el dietari i traspuen el deliri que aquella "muntanya d'ametistes" li desvetllava: "Sóc a Viladrau. Aquest barri de les Paitides és d'una suavitat, d'una dolçor imponderables [...]", escriu el 20 de juny de 1924. I el 21 de juny, "La silueta del Montseny, vista des del collet de casa, és solemne, però a mesura de l'home".⁸

Les activitats a Viladrau eren les següents: "Excursions, lectures, observacions dels ocells des d'un amagatall, i participació en les festes i els jocs de la colònia, des del cricket als concerts de violí a Ca l'Herbolari".⁹

LES CONEIXENCES DE L'ANY 1925 A VILADRAU

Arribem al nucli d'aquest article. En paraules d'Albert Manent:

L'any 1925 Marià i Jaume hi van conèixer una minyoneta de quinze anys, Marta, filla d'una andalusa i d'un alemany de la Prússia Oriental. Manent s'hi engresca i en fa dos retrats exòtics: "Té un aire rus: és bruna, amb ulls oblics i misteriosos de guerrer mongòlic" i alhora traspua "una gràcia andrògina de ballarí i de guerrer" (juliol, 1925). I transcriu els diàlegs amb Marta Teschen-dorff, que així es diu la donzella, i amb altres amigues, també estrangeres. Són vivaços, ingenus, i una mica surrealistes. A l'agost, finides les vacances, hi reflexiona: "La impressió d'aquests dies és ben dolça. Marta i Lotte –que n'han estat el motiu central– posseeixen la gràcia de l'adolescència (aquella mescla deliciosa d'infantilisme i feminitat)." A Barcelona Marià i Jaume van reveure alguna vegada les noies estrangeres i fins les van seguir fins al cinema, però es van adonar que solament eren unes criatures enjogassades: "Llur conversa és francament pueril i enjogassada. No s'hi observava cap tendència a la fina intimitat [...] Ens havíem fet la il·lusió que tindríem unes fines amiguetes per fer conversa, per passejar, plegats, per prendre-hi el te amb gentil camaraderia [...]"¹⁰

I el dietari inèdit (25 d'agost de 1925) ens explica que "Diàleg" i "Noia russa al Montseny" foren escrits a Viladrau i en una nit d'insomni. L'autor precisa que s'inspirà en l'adolescent de què hem parlat, Marta Teschen-dorff.¹¹

ELS POEMES DEDICATS DE MARIAÀ MANENT

A continuació, presentem els dos poemes dedicats a Marta Teschendorff:

Noia russa al Montseny

Vestit florit, cara bruna i salvatge:
el teu perfum ferésteu de l'estepa i del vent
omple aquestes garrigues i el caminet rel lent
i el núvol que viatja.

Vestit de margarides i d'estrelles de mar:
entremig de les flors ta brunesa traspua.
Clavellets de pastor tremolen a l'atzar
vora la teva cama nua.

I et fonies, suau, en la pau del paisatge,
els ulls grisos de somnis i del gust de morir;
o fugies, rient, pel camí-
rossinyol trist i tórtora salvatge.¹²

Diàleg

De rou ja brillava
la flor, si la culls.
Veuré la nit blava.
-No. Mira'm els ulls.

-Són flama lleugera
d'un foc més pregon.
La nit ja m'espera.
-No. Mira'm el front.

-Doncs dô'm una vida
d'amor i d'enuig:
ai, boca florida !
-No. Besa'm, i fuig.¹³

LA TRANSCENDÈNCIA DE L'ESTIL POÈTIC DE *L'OMBRA* I ALTRES POEMES

Els dos poemes que són objecte d'aquest article, "Noia russa al Montseny" i "Diàleg", formaven part del llibre *L'ombra i altres poemes*. "El tercer llibre de poesia de Manent es titulava *L'ombra i altres poemes* (1931) i solament incloïa setze composicions originals, molt breus, de dues o tres estrofes, i com a bell colofó versions poètiques de Shakespeare, de Blake, de Rilke i de Walter de la Mare. L'edició es limitava a 130 exemplars, era impresa a Atenas A. G. i duia uns boixos exquisits d'E. C. Ricart", ens diu A. Manent.¹⁴

L'any 1937, Jaume Bofill i Ferro fa les següents consideracions sobre la poesia de Marià Manent, que acaben amb la cita del vers final del poema "Noia russa al Montseny":

En el món de la lírica catalana la poesia de Marià Manent és com un clos regalat i delitós, com un boscatge secret. Lluny de tota remor descompassada, de tot lirisme violent, de tota paraula discordant o simplement sobrrera. [...] Hi trobaríem potser uns ocells de meravella, com el que entristia amb el seu cant la mirada de l'amigueta, o aquell misteriós Rossinyol trist i tórtora salvatge.¹⁵

Segons Albert Manent, "*L'ombra* és tot un poema d'amor confegit en circumstàncies diverses. És clar que el poeta en alguns casos, més que enamorat, es troba enamoriscat de la figura femenina que l'inspira. I hom hi pot rastrear encara l'amor d'adolescència que té en algunes d'aquestes composicions la seva epifania. Un parell de poemes són dedicats, però, al seu amor definitiu, la que ja era la seva muller".¹⁶ Recordem que Marià Manent es casà amb Josefina Segimon i Cisa el 12 d'octubre de l'any 1929.

Aquest llibre esdevé una nova tendència poètica tant en la trajectòria personal de Manent com en la dels poetes del moment. Segons Enric Bou, "eren ben conscients de la seva condició d'hereus del simbolisme i que ells practicaven un tipus diferent de poesia que podia ser considerada com una activitat essencialment espiritual i amb unes possibilitats per a la penetració metafísica".¹⁷

Segons Àlex Susanna, "Manent troba definitivament el seu propi to poètic i alhora incorpora a la poesia catalana una veu inconfusible. En aquest cas, la configuració d'aquest nou to de veu poètic cal veure'l com a fruit de la seva persistent lectura i traducció de poetes anglesos i xinesos –aquests traduïts també de l'anglès–, i això em sembla important remarcar-ho, perquè en el fons no es tracta tant de la influència de certs poetes en concret com de la influència del contacte perllongat amb la poesia que ha generat una llengua. En qualsevol cas, és aquest feliç maridatge de sensibilitats tan allunyades el que ha fet possible

Lotte –a l'esquerra– i Marta Teschendorff –a la dreta– enmig de grup familiar al castell d'Eramprunyà (1931)

l'emergència d'un to tan delicat, tan subtil, tan volgudament irisat de matisos en la seva música callada, com ho serà sobretot des de llavors el de Manent".¹⁸

A. Manent conclou: "tot amb tot, la influència sobre *L'ombra* caldria centrar-la parcialment, però decisivament, en Yeats i Rilke".¹⁹

UNA CARTA DE L'ANY 1930

El darrer testimoni escrit que hem localitzat en la correspondència rebuda per Jaume Bofill i Ferro data del 25 de juliol de 1930. Diu així: "*Querido Jaime! Hoy que es tu santo me recuerdo de ti y te mando mis felicitaciones. Ten muchas gracias por tu carta. Qué lástima que ya no había sitio! Mi tía mientras tanto ha encontrado algo cerca de Pamplona. Yo ahora estoy como institutriz en casa de una familia cuido de dos nenes despedí de los Sres [Yeichner] y ablabamos de Viladrau, que aho-*

ra ya han pasado 5 años desde aquel verano tan alegre y bonito. Ya tendría ganas de volver a las Agudas; si acaso cuando vuelva Lotte, que ahora pasa unos meses en Bremen. Recuerdos a su familia y a ti de Martita".²⁰ Es tractava de Marta Teschendorff.

S'ACABA LA GUERRA: L'ENYOR D'UNS ANYS FELIÇOS

El 10 de febrer de 1939, quan la Guerra Civil espanyola havia arribat a la fi i Manent era a punt de marxar de Ca l'Herbolari, escrivia en el seu dietari: "A la tarda vaig a Vilarmau i al Pujolar. Cap al tard, entre els boscos, se sent una mica de basarda. Hi ha qui diu que encara queden soldats i carrabiners en aquestes muntanyes; avui m'han assegurat que abans-d'ahir disparava una metralladora republicana més amunt d'Espinelves. El cert és que aquest paisatge té alguna cosa d'hanté: el pas de la guerra hi ha deixat flotant un aire de basarda i de tragèdia. Que diferent del Viladrau d'Emília [Marquès],²¹ i de Marta Teschendorff, del 'croquet'²² i de les llargues converses sota els cedres!"²³

EPÍLEG: ANY 2005, UN TESTIMONIATGE DE LA FAMÍLIA TESCHENDORFF

El mes de desembre de 2004 em vaig disposar a tancar el cercle de la història de la "Noia russa al Montseny". Vaig prendre el llistat telefònic de la ciutat de Barcelona i només vaig trobar un sol telèfon amb el cognom Teschendorff. Hi vaig trucar i em contestà un home amb accent estranger que em facilità amablement una cita a casa seva. Es tractava de Herbert Teschendorff, germanastre de Marta Teschendorff, de 71 anys d'edat, fill d'un tercer matrimoni de Robbyi Teschendorff, el pare de la Marta. M'escoltà amb sorpresa i m'explicà²⁴ sense pressa les vicissituds de la seva extensa família.

Robbyi Teschendorff, el pare d'ells dos, va néixer l'any 1879 a Königsberg (que vol dir 'mont de rei' i era l'antic nom alemany de la ciutat de Kaliningrad). Es va casar amb Carlota del Màrmol, nascuda a Màlaga cap al 1913. D'aquest primer matrimoni van néixer quatre fills: Marta, Roberto, Víctor i Carlota Maria. Tots van néixer a València, on el pare exercia professionalment com a fundador i propietari d'un celler. La Marta, la protagonista del poema, va néixer l'any 1910. La seva germana Carlota Maria –que també anomenaven Lotte– va néixer el 1907. S'instal·laren a Barcelona i estudiaren al Col·legi Alemany. Vivien a l'avinguda de la República Argentina. Posteriorment, el pare les va enviar a Suïssa a un internat; la Marta va cursar estudis de puericultura i la Lotte, estudis mercantils. La Marta es va quedar a viure a Alemanya i va exercir el seu ofici de cuidar infants. Segons Herbert era amant dels infants, dels animals i de les plantes. Es casà al voltant de l'any 1937 amb un metge, amb el qual

va viure un feliç matrimoni i va tenir dues filles i un fill. El seu germanastre Herbert la recorda com una “nena gran”, molt afectuosa, oberta i alegre. L’anomenaven Martita. Va morir a causa d’un tumor cerebral l’any 1979 a Düsseldorf. El seu marit morí poc després. La Lotte, en canvi, era seriosa i analítica, i va ser secretària del Col·legi Alemany abans de la Guerra Civil. Va morir soltera a Barcelona l’any 2004. Les dues germanes sempre van tenir molt bona relació. En Herbert em mostrà un parell de fotografies de les germanastres i em demanà insistentment que si es publicava aquest article li’n fes arribar una còpia per a la seva filla i per als tres fills de la Marta.

Bé, per acabar creiem que aquest treball ha estat un bon exercici per desempolsar la memòria d’uns fets que es van produir fa 81 anys. Una coneixença, la de la Marta i la Lotte Teschendorff, en el cas de la Marta va inspirar a Marià Manent fins incorporar-la a la seva creació poètica. Per això des d’un principi ens hem proposat desvetllar-ne la identitat. En definitiva, hem pogut recuperar un episodi efímer de l’estiu de 1925 a Viladrau en la biografia de Marià Manent i Cisa i conèixer, amb nom i cognoms, la “Noia russa al Montseny”.

BIBLIOGRAFIA

- ARIET BARBERIS, Antoni. *Topografia mèdica de Viladrau (Montseny)*. Barcelona: Fidel Giró, impressor, 1915.
- BOFILL I FERRO, Jaume. *Vint-i-cinc anys de crítica*. Barcelona: Ed. Selecta, 1958.
- MANENT, Marià. *L’ombra i altres poemes*. Barcelona: 1931.
- MANENT, Marià. *El vel de Maia: Dietari de la guerra civil (1936-1939)*. Barcelona: Ed. Destino, 1975.
- MANENT, Albert. *Marià Manent. Biografia íntima i literària*. Barcelona: Editorial Planeta, 1995.
- SUSANNA, Àlex. “L’obra poètica de Marià Manent”, *Centenari Marià Manent (1898-1998)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, 1998.

FONS DOCUMENTAL

Correspondència general rebuda (A-Z) i de Marià Manent. Fons documental Jaume Bofill i Ferro. Fundació Jaume Bofill i Ferro. Viladrau.

NOTES

1. ARIET BARBERIS, Antoni. *Topografia mèdica de Viladrau (Montseny)*. Barcelona: Fidel Giró, impressor, 1915, pàg. 137. També podeu consultar BOFILL I PORTABELLA, Roser

- i ZAMORA I ESCALA, Jaume Enric. "Els inicis de l'estiueig a Viladrau", *Monografies del Montseny*, núm. 20. Viladrau: Amics del Montseny, juny 2005, pàg. 49-78.
2. ARIET, A. *Op. cit.*, pàg. 153.
3. ARIET, A. *Op. cit.*, pàg. 201-202.
4. Jacint Vilardell i Permanyer (Barcelona 1894-1967). Metge. S'especialitzà en patologia digestiva. Fou encarregat del laboratori d'anàlisis químiques de l'Acadèmia i Laboratori. Membre de la Societat de Biologia de Barcelona i de l'Acadèmia de Medicina, va ser conseller del Sindicat de Metges de Catalunya i presidí la Cooperativa de Consum. Casat amb una filla del tenor Francesc Viñas, fou el promotor del Concurs Internacional de Cant Tenor Viñas.
5. MANENT, Albert. *Marià Manent. Biografia íntima i literària*. Barcelona: Editorial Planeta, 1995, pàg. 91.
6. Correspondència general rebuda (A-Z). Fons documental Jaume Bofill i Ferro, caixa 12. Fundació Jaume Bofill i Ferro. Viladrau.
7. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 92.
8. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 94.
9. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 94.
10. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 95.
11. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 112.
12. MANENT, Marià. *L'ombra i altres poemes*. Barcelona: 1931, pàg. 53.
13. MANENT, M. *Op. cit.*, pàg. 45.
14. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 112.
15. BOFILL I FERRO, J. *Vint-i-cinc anys de crítica*. Barcelona: Ed. Selecta, 1958, pàg. 93.
16. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 113.
17. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 114.
18. SUSANNA, Àlex. "L'obra poètica de Marià Manent", *Centenari Marià Manent (1898-1998)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Institució de les Lletres Catalanes, pàg. 7.
19. MANENT, A. *Op. cit.*, pàg. 115.
20. Correspondència general rebuda (A-Z). Fons documental Jaume Bofill i Ferro, caixa 10. Fundació Jaume Bofill i Ferro. Viladrau.
21. L'esposa de Marià Manent, Josefina Segimon i Cisa, nascuda el 23 de març de 1907, ens testimonia que l'anomenaven Emilita, parlava en castellà i provenia de la colònia. Segons conversa mantinguda l'11 de gener de 2005, a casa seva, a Barcelona.
22. Joc d'origen anglès practicat a l'aire lliure, que consisteix a fer passar unes boles de fusta amb una maça de mànec llarg a través d'uns arcs plantats a diferents distàncies.
23. MANENT, M. *El vel de Maia: Dietari de la guerra civil (1936-1939)*. Barcelona: Ed. Destino, 1975, pàg. 245.
24. Entrevista efectuada a Herbert Teschendorff, el 17 de gener de 2005, a casa seva, a Barcelona.